

Stipan TROGRLIĆ, *Katolički pokret u Istri 1895. - 1914.*, Hrvatski studiji - Studia Croatica, Zagreb 2000., 147 str.

Knjiga pod ovim naslovom, pisana od vrsnog znalca istarske povijesne i vjerske scene, bavi se istraživanjem organiziranog katolištva u Istri u posljednjim desetljećima Austro-Ugarske. Razdoblje u kojem istarska stvarnost nije mogla ostati izolirana od brojnih idejnih strujanja Monarhije koja nestaje, naraslih ideologija liberalizma i modernih svjetonazora osjetljivo je doba brojnih previranja i međusobnih sukobljavanja kojima autor prilazi objektivno i nepristrano.

Knjiga započinje sa zanimljivim predgovorom (9.-14.) Miroslava Bertoše, koji sadrži kratak osvrt na Trogrličev rad, načela kojima se služio, vrela koja je koristio, upozoravajući na teškoće dugo dominirajućih historiografskih stereotipa koje je autor uspješno nadišao.

Višestruki su bili razlozi koji su ponukali autora na pisanje ove sinteze. On sam u uvodu (15.-18.) navodi temeljne teškoće objektivnog pristupa istraživanju djelovanja Crkve u sredini kojoj je polstoljetna isključivost i negiranje svakoga dobrotalnog doprinosa Crkve na ovim prostorima razlog često površnim, nedorečenim ili znanstveno pogrešnim prosudbama organiziranog katolištva i na istarskom prostoru. Navodi da se držao suvremene metode analize istraživanja suptilnih veza i međuodnosa "svetog" i "svjetovnog" kao trajnog poticaja i dobrodošle pomoći.

Knjiga se može sadržajno i tematski podijeliti na četiri cjeline. Prvi dio *Katolička crkva u previranjima 19. i početkom 20. stoljeća* (19.-44.) detaljan je prikaz crkvene reakcije na moderna, liberalna strujanja koja je iznjedrio 19. vijek. Crkvena prilagodba i protureakcija kreće se načelno u tri razine s ponudom triju odgovora: radikalnim konzervativno-itrasingentnim nastupom, za koji autor drži da je u početku bio pogrešan, pogrešno usmjeren i osuđen na propast i od razboritih katolika; drugim liberalnim, kojem zamjera nedostatan sluh za socijalnu bijedu širokih radničkih slojeva, te kršćansko-socijalni odgovor koji bi evanđeoski bio najutemeljeniji, promišljen, ali nedorastao situaciji, uvelike nepopularan u vremenu kad se crkva još nije mogla osloboditi povezanosti s monarhističkim oblicima konzervativnih vlada. Na lokalnoj razini previranja sukobljenih strana nerijetko se oštro povlače međusobne razdjelnice sveprisutne uglavnom kod malobrojne inteligencije. Detaljnije upozorivši čitatelja s okolnostima nepopularnih nastupa Crkve koja kroz istupe i enciklike pape Pija IX. upozorava na stajalište suprotno vjeri, usmjereno prema razmišljanju koje od volje većine stvara zaglavni kamen znanstvenih istina, Trogrlič ističe i važnost socijalnog pitanja kojemu se Crkva okreće razmjerno prekasno, sporo reagirajući na narasle čežnje idejno bogate druge polovice 19. stoljeća.

Cjelina naslovljena *Istra pod austrijskom upravom* (45.-56.) čitatelju približava istarsku povijest; opisuje zatečene prilike, stanje državne uprave i crkvene organizacije. Na primjerima tršćansko-koparske, porečko-pulske i krčke biskupije navodi situaciju i brojnost svećenstva, oblike organiziranog katolištva na razini pjevačkih i akademskih društava, stanje među redovnicima i dinamiku njihova podmlađivanja. Posebno naglašava trajnu, premda ne sveprisutnu, nestrpljivost i netoleranciju prema višestoljetnim sačuvanim zasadama glagoljanja u Istri, nerijetko grubo obezvjeđivanima i ne samo od Talijana.

Slojevitost problematike jasno se zrcali na primjeru trećeg poglavlja *Talijanski katolički pokret u Istri* (57.-82.). Autor znalački upozorava na teškoće i pobude nastanka modernoga katoličkog pokreta na europskoj razini. Počeci katoličkog pokreta u Istri s dominantno talijanskim značajkama vežu se uz 1895. i pokretanje tršćanskog lista *L'Amico*, otud je ta godina i uzeta kao vremenska razdjelnica promatrane problematike. U početku je list imao izraženu talijansku notu i nije puno skretao s pravocrtne politike uskogrudne identifikacije talijanskog i naprednog, zauzimajući više puta pokroviteljsko stajalište kulturno superiornog naroda na višestoljetnom prostoru multiplikantnih identiteta. Za razliku od njega drugi pokrenuti list dvotjednik *L'Avvenire* koji je također izlazio u Trstu i Puli, u nepomirljivim sukobima zauzima tolerantnije stajalište više se zalažući za urgentne potrebe siromašnih koje nastoji motivirati u angažmanu ostvarenja socijalne pravde, zanemarujući pri tom dominantno nacionalno pitnaje. Iako svim liberalnim zasadama suprotno talijansko katolištvo je uvijek, kako autor na brojnim primjerima pisanja tršćanskih listova pokazuje, poticano, ohrabrivano i tolerirano od strane svih talijanaških koncepcija, dajući time svoj nemali doprinos latentnoj međusobnoj isključivosti. Otud i nesimpatije vodećih talijanskih liberala za slavenske, bilo hrvatske bilo slovenske klerike, i istodobno izjednačavanje istih s natražnjaštvom, nazadnošću i navodno uskogrudnim panslavizmom, bez obzira na njihova možda liberalna i moderna shvaćanja. Na primjeru razumnog tršćansko-koparskog biskupa Franje Nagla (1902.-1908.) dobro se zrcali težnja intenzivnijeg djelovanja na socijalno-gospodarskom planu, ali nakon njega sav talijanski katolički pokret počinje slabiti, što navodi na zaključak da je organiziranje katolika još uvelike ovisilo o pojedincima.

Devetnaesto stoljeće, nakon što je potpuno već oblikovana istarska etnička slika, nakon što su migracije ranijih stoljeća dovele i nove nasljednike, ne nužno katoličke vjere, nakon što je ubrzalo budući rast novonastalih pogona glavnih monarhijskih čvorišta na priobalju, pridonijelo je i nizu novih strujanja, novih ideala i novih dvojbi u, stoljećima intaktnu, istarsku katoličku baštinu. Posljednje i opsegom najveće poglavlje nosi naslov *Hrvatski katolički pokret u Istri* (83.-112.); on je i glavni predmet interesa istarske crkvene scene koju Trogrlić opisuje na temelju opsežne građe i novinskih članaka. Objektivno analizirajući uzroke koji su doveli do pojave i nastanka katoličkog pokreta u Hrvatskoj autor potvrđuje tezu o namjernoj demonizaciji i iznošenju uloge Katoličke crkve u historiografiji isključivo u negativnom svjetlu. Kroz tri etape prati raster nastanka organizacije hrvatskog katolištva u Istri. Početke mu veže uz djelatnost hrvatske gimnazije u Pazinu i nekoliko listova vjerske provenijencije s malobrojnim čitateljstvom. Prvo pripremno razdoblje (1897.-1908.) prostorno ograničeno uglavnom na Pazinštinu, utiralo bi puteve koje je, ne samo u Istri, zacrtao krčki biskup Antun Mahnič od svog dolaska za biskupa do osnutka *Hrvatsko-slovenskog katoličkog akademskog ferijalnog društva "Dobrila"*. Od 1908. do 1911. doba je stasanja, rasta i širenja katoličkog pokreta u Istri, a od 1911. do 1914. doba procvata i porasta mladenačkih društava, njihova daljnjeg sukobljavanja na zornom primjeru pazinske gimnazije. Analizira i pobudna štiva usmjerena prema jačanju katoličkih utjecaja; često su izlazila kratkotrajno i prigodno, ali su ostvarila nezanemariv trag u povijesti istraživanja katolištva na lokalnoj razini. U cjelini autor dopušta kritično stajalište prema katoličkom pokretu: ocjenjujući ga kao prepreku dubljem i trajnijem dijalogu, gdje sam pridonosi polarizaciji odnosa u društvu, ali mnogi dobrodošli poticaji i solidna nastojanja na

dobrobiti širih slavenskih masa prekinuta su Prvim svjetskim ratom i kasnijom promjenom državnog ambijenta, zbog čega slika ostaje donekle nepotpuna.

U završnom dijelu knjige nalaze se zaključak na hrvatskom (113.-114.), engleskom (115.-116.), njemačkom (117.-119.) i talijanskom (120.-121.), nekoliko priloga (123.-133.), popis izvora i literature (135.-141.), kazalo imena (143.-146.) te bilješka o piscu (147.).

Knjiga sadrži i nekoliko ilustracija i preslika značajnijih naslovnica i novinskih članaka. Istarska historiografija s ovim je djelom obogaćena vrijednim radom koje uvelike pridonosi boljem poznavanju vjerske sastavnice svoga prostornog identiteta. Nadamo se da će ova knjiga potaknuti dobrodošle slične rasprave.

Margareta Matijević

Grga Tuškan: povijest pravaštva u Sisku, Gradski muzej Sisak, Sisak 2000., 76 str.

U povodu organiziranja izložbe *Grga Tuškan: povijest pravaštva u Sisku* tiskan je katalog izložbe čija je autorica Davorka Obradović. Za povjesničare je osobito zanimljiv prikaz Tuškanova životopisa (1845.-1923.) jer o tome kontroverznom političaru, koji je često svojim postupcima privlačio publicitet, hrvatska historiografija nije do sada objavila niti jedan cjelovitiji rad. Ovim radom ta je praznina dostojno popunjena.

Autorica je u svojem izlaganju dobro uočila da je Tuškanov položaj unutar pravaštva ishodište mnogih sporova. Ta ju je spoznaja nadahnula da pokuša rasvijetliti pravi značaj pravaštva na lokalnoj razini, ali i u čitavom hrvatskom društvu. Njezin čitak rad pruža mnogo više od letimičnog pregleda, kako je to uobičajno za kataloge.

U tekstu se kronološki pripovijeda o Tuškanovu životu. Od njegova rođenja do primanja ordena "Sv. Save II. stepena" (1921.) čitatelj slijedi burne prizore koji nisu samo odraz osobnog razvoja, nego podrazumijevaju i upoznavanje mnogih drugih osoba, događaja i okolice. Izvan kronološkog reda pripadaju su životopisi nekih važnijih sisačkih pravaša, koji se nalaze pri kraju Tuškanova životopisa, premda su više vezani uz ranija razdoblja.

Tuškanovo značenje tijesno je spojeno s razvojem pravaštva. Sve do "griješnog" raskola Stranke prava (1895.), koji je doveo do trajne podjele pravaša, Tuškan je bio jedan od uvjerljivijih simbola te stranke. Autorica je osobito opisala njegovu karijeru saborskog zastupnika. Vjerno ga je opisala kao "bučnoga govornika", "darovitog" i "netolerantnog" (35). Kasnije njegovo pravaštvo blijedi, a od starčevićanstva ne ostaje ništa. Stara su načela odbačena. Utjeha mu može biti da je bio realist koji je predvidio raspad Habsburške Monarhije što se poklopilo s njegovom netrpeljivošću prema bečkom središtu. Nakon prevratne 1918. mogao se osjećati pobjednikom, on "najstariji borac protiv Beča i Pešte". Nekadašnji borbeni pravaš, ne i jedini, priklonio se unitarističkoj Demokratskoj stranci i tako postao borac za Beograd.